

Напрямок № 5

Науково-педагогічний підхід у профілактиці правопорушень серед учнів та студентської молоді

Анжела Гельбак

*кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри педагогіки, психології і корекційної освіти КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського»,
м. Кропивницький, Україна*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ КОРЕКЦІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ

Проблема девіантної поведінки та її корекції завжди була однією з найважливіших у педагогії, психології, кримінології, але сьогодні, коли в Україні точиться справжня війна, вона потребує особливої уваги.

Сучасний період характеризується змінами, що охоплюють усі сфери людського життя. На тлі цих змін саме підлітки перебувають у найтяжчому становищі внаслідок несформованості власної системи стійких моральних переконань, ціннісних орієнтацій, що нерідко викликають неадекватну реакцію на події навколишнього життя. Наявні проблеми в державі, зростання злочинності, занепад моралі, відчуження підлітків від соціальних інституцій, які займаються вихованням молоді, спричиняють різного роду девіації в молодіжному середовищі, зокрема серед підлітків [4]

Вагомий внесок у вивчення природи виникнення девіантної поведінки особистості, профілактики протиправної поведінки зробили вчені різних галузей науки (В. Сухомлинський, Е. Павлютенков, В. Крижко, Т. Титаренко, М. Степаненко, О. Дьяченко, Б. Рей, Г. Халаш та ін.). [1].

Мета статті – розкрити основні аспекти корекції девіантної поведінки підлітків.

Девіантна поведінка (відхильна поведінка) – поведінка індивіда або групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам, внаслідок чого відбувається порушення цих норм [2].

Девіантна поведінка підлітків – це доволі об’ємне й змістовне поняття, яке включає відхилення в поведінці, починаючи від елементарних, простих порушень порядку до здійснення найрізноманітніших серйозних проступків, що межують з порушенням законодавства.

У психолого-педагогічній літературі та практиці школи до цих дітей відносять усіх психічно здорових дітей (з відхиленнями у межах норми), які мають проблеми (затримки, відставання) у моральному, розумовому, емоційно-вольовому розвитку в той чи інший період онтогенезу і через це не піддаються звичайним заходам педагогічного впливу. При відсутності повноцінної та своєчасної корекційної роботи у дитини виникає стан педагогічної занедбаності і сфера прояву її важковихованості розширюється [3].

Діяльність практичного психолога і соціального педагога має багатокомпонентну структуру. Одним із основних завдань такої діяльності є забезпечення психологічного і соціально-педагогічного супроводу дітей, котрі мають проблеми з поведінкою. Ці учні як правило включені до складу дітей групи ризику і перебувають на внутрішкільному обліку або на обліку в органах і службах у справах дітей.

Дослідники виокремлюють низку ризикованих сфер, факторів, які можуть призвести до формування і прояву девіантної (поведінки, яка порушує встановлені в суспільстві норми), делінквентної (протиправної поведінки яка порушує встановлені норми законів) чи адитивної поведінки (залежної від вживання алкогольних, наркотичних речовин).

Фактори та причини виникнення відхилень у поведінці категорії дітей «групи ризику» та появи важковиховуваних учнів [7]:

- нескладні розлади нервової системи, затримка психічного розвитку, різні види акцентуації;
- сімейні конфлікти – дитина в сім'ї є засобом вирішення батьківських конфліктів;
- несприятлива мікросоціальна середовище, відсутність виховання дитини вдома (сім'ї з активною аморальною спрямованістю, сім'ї з низьким виховним потенціалом, неправильні виховні позиції матері або батька);
- відсутність ранньої психолого-педагогічної діагностики відхилень у поведінці;
- несвоєчасне виявлення у дитини як позитивних, так і негативних якостей;
- відсутність захисту та надання допомоги дитині в процесі її розвитку;
- втрата інтересу до школи;
- неспроможність соціально-прийнятими засобами компенсувати свою дезадаптацію;
- труднощі адаптації до шкільного життя.

З огляду на вищевказане, фахівці психологічної служби повинні комплексно підходити до організації корекційної роботи із вказаною категорією учнів.

З'ясовуючи особливості організації корекційної роботи, С. Кулаков, В. Мейер, Е. Чессер, Р. Нельсон-Джоунс, Б. Карвасарський дійшли висновку, що провідними принципами корекції девіантної поведінки є: об'єктивність, поведінкова оцінка, системність та співробітництво, орієнтація на позитив, соціальна адекватність виховання, індивідуалізація виховання, соціальне загартування, єдність діагностики та корекції, нормативність розвитку, системність розвитку психічної діяльності, діяльнісний принцип корекції, морально-гуманістична спрямованість, розуміння та емпатія, прагматизм психолого-педагогічного впливу [6].

Окрім зазначених вище загальних умов, що визначають ефективність реалізації корекційної роботи, безумовно, досить важливим моментом є добір методів, методик та технологій корекції девіантної поведінки особистості.

А. Гонєєв виділяє чотири групи методів, спрямованих на виправлення поведінкових відхилень особистості:

- методи руйнування негативного типу характеру (метод «вибуху» та метод реконструкції характеру);

- методи перебудови мотиваційної сфери та самосвідомості (метод об'єктивного переосмислення переваг та недоліків, метод переорієнтації самосвідомості, метод переконання, метод прогнозування негативної поведінки);

- методи перебудови життєвого досвіду (метод обмеження, метод перевиховання, метод переключення, метод регламентації образу життя);

- методи попередження негативного та позитивного стимулювання поведінки (метод позитивної перспективи, метод покарання та заохочення, метод змагання).

В. Кащенко розрізняє дві групи методів корекційної роботи:

- педагогічні:

- методи суспільного впливу (корекція активно-вольових дефектів, корекція страхів, метод ігнорування, метод культури здорового сміху, корекція нав'язливих думок і дій, корекція злидарства, самокорекція);

- спеціальні або частково педагогічні методи (корекція недоліків поведінки, корекція нервового характеру та ін.);

- метод корекції через активну діяльність, переважно фізичну працю;

- метод корекції шляхом раціональної організації дитячого колективу;

- психотерапевтичні:

- навіювання та самонавіювання;

- гіпноз;

- метод утримання;

- психоаналіз.

О. Змановська виділяє шість основних груп методів корекції девіацій у поведінці особистості:

- стимулювання мотивації змін поведінки;

- корекція емоційних порушень; методи саморегуляції;

- методи когнітивного переконструювання;

- методи гасіння небажаної поведінки;

- методи формування позитивної поведінки.

С. Немченко пропонує доповнити класифікацію зазначених вище методів суто педагогічними:

- метод дилем – вихованець ставиться в умови вільного морального вибору за наявності кількох варіантів поведінки, це сприяє формуванню у нього знань про моральну норму – таких знань, які емоційно переживаються, набувають особистісної значущості;

- метод інтимного спілкування – залучення вихованця до суспільних цінностей під час особистісного спілкування;

- метод співпереживання – формування у вихованця умінь вирізняти емоції, які переживають інші люди, приймати чужу позицію;

- метод аналізу вчинку – навчання вихованця сприймати й аналізувати результати власних і чужих вчинків, що допомагає усвідомлювати моральні норми, сприяє формуванню здатності передбачати результати й позитивно позначається як на виробленні навичок поведінки, так і на подоланні миттєвих прагнень, станів, бажань [6].

Серед спеціальних методів корекційної роботи варто виділити такі методи як суб'єктивно-прагматичний, метод природних наслідків, метод відшкодування, метод корекції через працю (трудоий метод), аналітико-перетворювальний метод коригування особистості та інші [5].

Дослідники відмічають, що поєднання індивідуального і колективного, педагогічного і психологічного впливу, із застосуванням різних форм, видів і методів діяльності у корекційно-педагогічній та психологічній роботі з девіантними підлітками, дозволить зробити процес подолання недоліків у розвитку особистості та девіацій у поведінці підлітків реальним, дієвим, а завдання по формуванню позитивних якостей особистостей підлітків цілком здійснюваними.

Особлива роль у психокорекційній роботі з підлітками-девіантами відводиться родині. Результативність корекції спілкування у сім'ях підлітків-девіантів залежить від вдалого поєднання як прямого (психологічна просвіта батьків), так і опосередкованого (робота з підлітками, організація спільної діяльності, спілкування батьків і дітей у межах сім'ї, школи) впливу на сім'ю [6].

Висновки. Важливо пам'ятати, що діти набувають «непривабливий» соціальний образ не тому, що вони такими народжуються, а під впливом різних, головним чином, не залежних від них факторів ризику.

Корекція девіантної поведінки безпосередньо спрямована на поведінкові зміни і має практичний характер. Вона ґрунтується на ретельному вивченні особистості, діагностиці його сильних та слабких сторін, постійному аналізі результатів корекції.

Потрібно побудувати цілісну систему роботи із залученням батьків, інших спеціалістів, класного керівника, представників адміністрації навчального закладу для досягнення ефективного кінцевого результату.

Основою такої роботи може стати індивідуальний план корекції (розвитку), який визначає конкретні цілі з урахуванням індивідуальної ситуації дитини. Такий план ґрунтується на твердженні: «Ми віримо у зміни!»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дадикіна В.І. Організація соціально-педагогічних умов корекції девіантної поведінки підлітків / В.І. Дадикіна. – Педагогіка : традиції та інновації. – К. : Інсайт. – С. 86-89.
2. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=23844 (дата перегляду: 19.06.2022).

3. Заросинський Ю. Причини девіантної та делінквентної поведінки серед учнів середнього шкільного віку / Ю. Заросинський // Право України. – 2004. – № 3. – С. 64-68.
4. Капська А. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми девіантної та делінквентної поведінки: Навч.-метод, посібник / А.Капська – К.:УДЦССМ, 2001. – 220 с.]
5. Ковчина І. Зміст і організаційно-правові форми роботи з дітьми та молоддю шкільного віку / І. Ковчина – К.: ДЦССМ, 2004. – С. 347-355.
6. Лобанова А.С. Робота з підлітками-девіантами: соціологічний та психологічний аспекти: підручник для студентів вищих навчальних закладів / А.С. Лобанова, Л.В. Калашнікова. – К. : Вид-во «Каравела», 2017. – 470 с.
7. Психолого-педагогічна робота з дітьми, схильними до прояву девіантної, делінквентної поведінки (з досвіду роботи спеціалістів психологічної служби системи освіти України) [Електронний ресурс] / авт. кол.: О.П. Абухажар, Н.М. Акімова, В.В. Білецька та ін ; упор.: В.Г. Панок, Ю.А. Луценко – К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014.